

SOUČASNÁ FILOSOFIE A PROBLÉM PRAVDY¹

Jaakko HINTIKKA

Nezaujateľmu pozorovateli lze prominout, pokud při pohledu na současnou filosofickou scénu zprvu nabude dojmu, že sleduje lidi, jejichž hovory se mijejí.

Filosofové náležející k různým analytickým tradicím mohou být snadno vnímáni jako lidé, kteří mrhají svým důvtipem a rigorózností na podřadné technické problémy, které pro lidi nemají větší význam, zatímco hermeneutičtí a dekonstruktivističtí myslitelé jsou často považováni za obchodníky s neurčitými obecnými frázemi v pompézním žargonu, jehož účelem je zamlžovat myšlenky, a nikoliv objasňovat je. Anebo se může zdát, že jsme svědky "konce filosofie", což se zdá v praxi znamenat degeneraci filosofie do obratného dialogu pro obratný dialog sám.

Tento obraz může či nemusí uspokojovat sociologa vědění, ale neměl by uspokojovat filosofa. Nejenže existují hlubší důvody pro takové zvrácené vyhlížející zvláštnosti rozdílných filosofických tradic. Nejenže jsou skryté problémy a předpoklady, které probíhají napříč umělými hranicemi mezi rozdílnými filosofickými tradicemi. Ale je také skutečně možné, aby filosof dosáhl určitých výsledků, které ukazují ve zcela novém světle témata, která ovlivňují všechny tyto odlišné filosofické tradice. Filosofické myšlení umí poskytnout více než politicky korektní duchaplnosti. Umí dávat odpovědi na otázky, které hluboce ovlivňují předpoklady více než jednoho filosofického hnutí.

V tomto článku uvedu příklad takového příspěvku k objasnění předpokladů několika teorií významných filosofů pomocí specifických filosofických argumentů. Zda se toto objasnění rovná *Aufhebung* jejich filosofii

Redakcia časopisu *Organon F* ďakuje profesorovi J. Hintikkovi za láskavý súhlas s uverejnením českého prekladu jeho state v našom časopise. Za súhlas ďakuje aj redakcii *Acta Philosophica Fennica*, ktorá uverejnila anglický originál state roku 1996 v zborníku *Methods of Philosophy and the History of Philosophy (Acta Philosophica Fennica, vol. 61, eds. Simo Knuttila a Ilkka Niiniluoto)*, ďalej redakcii *Filosofického časopisu*, v ktorom vyšiel český preklad Hintikkovej štúdie (roč. 44 (1996), č.3, 369-394) a jeho prekladateľovi P. Kolářovi, ktorý svoj preklad pre *Organon F* upravil a nezištné ho poskytol na uverejnenie.

v pozitivním nebo negativním smyslu tohoto nádherně dvojznačného německého výrazu, uvidíme až poté, co uzavřu svůj argument.

Kde se můžeme za současné situace ve filosofii poohlédnout po objevech a odhaleních skrytých předpokladů a dokonce předpokladů, které nemohou být odhaleny, aniž bychom tím pustili filosofy a filosofie, jež na nich staví, proti ideologickému proudu (či přesvědčení) bez pojmového vesla? Mnoho filosofů (a ještě více literárních vědců) ukáže na Derridu a jeho dekonstruktivismus jako zosobnění takového podniku. A přestože nejsem Derridův fanoušek, několik srovnávacích poznámek o metodologii studia historických stejně jako současných idejí je namístě. Před dlouhou dobou navrhl vlivný filosof a historik idejí A.O.Lovejoy studovat historii myšlení tak, že budeme izolovat určité základní stavební ideje, které se v různých kombinacích vyskytují v systémech různých filosofů, stejně jako nefilosofických myslitelů.² Jako příklad studoval Lovejoy historii toho, co můžeme nazvat principem plnosti, tj. metafyzické ideje, že všechny možnosti jsou v čase realizovány. Taková historie idejí v úzkém smyslu je užitečná a prospěšná metoda ve studiu historie myšlení, ale má svá omezení. Jednou jsem argumentoval, že takové lovejoynické³ základní ideje nejsou nezávislé na svém kontextu a že při jejich studiu bychom měli věnovat pozornost jejich interakcím a ne pouze různým možnostem, jak je vzájemně kombinovat.⁴ (V této argumentaci jsem mimochodem ukázal, že Lovejoy se ohledně historie svého vlastního ceněného příkladu, principu plnosti, hluboce mýlil.) Derrida tuto dynamizaci studia historie idejí, včetně současných idejí, dovádí dál. Usiluje o odhalení skrytých předpokladů, skrytých tenzí a skrytých kontradikcí, které po svém odkrytí radikálně mění způsob, jakým musíme pohlížet na dané myslitele, a které typicky vedou k rozložení, ne-li dokonce dekonstrukci myšlení příslušného myslitele.

Do značné míry sdílím Derridův celkový pohled na dějiny filosofie a současnou filosofii. Moje vlastní bádání mě několikrát přivedlo k uvědomění, že jakmile skutečně porozumíme pojmům a předpokladům významného myslitele, jsme tím nuceni pohlížet na něj v radikálně novém světle. V mé vlastní zkušenosti je interpretace Wittgensteinovy filosofie archetypickým příkladem, zahrnujícím dokonce jeho filosofické vztahy s Videňským kruhem.⁵ Jako slogan bych tudíž mohl říci, že stejně jako Derrida věřím, že současná filosofie a velká část dějin filosofie jsou zralé na dekonstrukci.

Vůči dekonstruktivismu mám nicméně tři hlavní námítky. Za první, budu argumentovat, že neexistuje dobrý důvod k tomu, abychom si mysleli, že práce, kterou se pokoušejí dělat dekonstruktivisté, nemůže být udělána stejně dobře a lépe pomocí tradičních historických a logických prostředků.

Za druhé, nevidím důvod, proč by dekonstrukce nemohla být následována rekonstrukcí. Nebo spíše vidím důvod, který se fakticky pokusím diagnostikovat později v tomto článku. Ale tento zdánlivý důvod se ukáže mylným, jak budu též argumentovat dále v tomto článku.

Za třetí, má nejvlastnější kritika Derridy spočívá v tom, že Derrida je převážně neúspěšným dekonstruktivistou. Nikdy nebyl schopen dekonstruovat jedinou skutečně významnou, centrálně filosofickou (logickou, epistemologickou nebo metafyzickou) ideu, přičemž se místo toho zaměřuje na nedomyšlené návrhy ohledně společenského kontextu filosofických idejí. Pokud chcete ve skutečnosti nalézt opravdu významné příklady dekonstruktivistických cvičení, naleznete je vně kruhu těch, kdo se sami prohlašují za dekonstruktivisty. Nenajdete je v Derridových esejích o hlubokých filosofických pojmech, jako je pojem pohlednice, ale například v dekonstrukci newtonovských pojmů prostoru a času Ernsta Macha. Dokonce ve vlastní omezené práci o historii idejí jsem připadl na množství idejí a předpokladů, které by mohly sloužit za cíl dekonstrukci lépe než kterékoliv z těch, jež Derrida skutečně analyzuje. Zahrnují kromě dříve zmíněného "principu plnosti" pojmy analýzy a analyticity, intuice, indukce, bezprostředního poznání (knowledge by acquaintance), distinkce *de re/de dicto*, interpretace logiky vyššího řádu (společně s pojmem arbitrární funkce tolik důležitého v základech matematiky), pojem úplnosti v logice, a tak dále. Později v tomto článku naznačím, jak dekonstruovat a rekonstruovat dokonce ideu elementární logiky.

Derrida konkrétně nemá co říci k zásadní myšlence, kterou užiji jako vodítko v tomto článku. Povaha této skryté "ideje" by byla potěšila Collingwooda, neboť to není ani tolik předpoklad v běžném smyslu, jako spíše odlišnost či kontrast, který může sloužit jako presupozice otázky.⁶

Presupozicí, kterou mám na mysli, je kontrast mezi dvěma představami našeho jazyka a jeho vztahu ke světu - a k nám samotným. Nazval jsem tyto dva celkové pohledy *jazyk jako univerzální médium* neboli *univerzalita jazyka* na jedné straně a *jazyk jako kalkul* neboli *pojetí jazyka jako modelu* na straně druhé.⁷

Podle univerzalistického pojetí je jazyk (*ten* jazyk, řečeno s Wittgensteinem: "ten jediný jazyk, jemuž rozumím") nevyhnutelným prostředníkem mezi mnou a světem, médiem, bez něhož se nemohu obejít. Nemohu takřikajíc vystoupit ze svého jazyka (a konceptuálního systému, který ztělesňuje) a vidět jej zvenčí.

Tudíž z univerzalistického pohledu nemohu ve svém jazyce hovořit o vztazích, které jej spojují se světem. Tyto vztahy zakládají význam slov a dalších výrazů mého jazyka. Jejich celek je znám jako *sémantika* tohoto jazyka. Proto je jedním z nejdůležitějších důsledků univerzalistické pozice *nevyslovitelnost sémantiky*. Jelikož významy našich slov a výrazů (ve smyslu významu jako odlišného od reference) jsou naše pojmy, univerzalista je nucen věřit v nevyjádřitelnost všech konceptuálních pravd. Z tohoto důvodu můžeme přisoudit tento předpoklad nevyslovitelnosti také myslitelům, kteří říkají poměrně málo o jazyce tak mnoha slovy. Jak uvidíme, Heideggerův *Sein und Zeit* je toho typickým dokladem.

Opačný názor. představu jazyka jako kalkulu, můžeme velmi stručně charakterizovat tím, že řekneme, že podle něj jsou možné všechny ty věci, o nichž si univerzalista myslí, že jsou nemožné.

Hovořil jsem o tomto zásadním kontrastu při různých příležitostech dříve, a tak zde mohu být stručný a zdůraznit jen několik vybraných bodů. Ten, kdo věří v nevyslovitelnost sémantiky, může velmi dobře rozvinout myšlenky o tom, jak je náš jazyk spojen se světem. Raný Wittgenstein v období *Traktátu* a jeho teorie jazyka, takzvaná obrazová teorie, je výmluvným příkladem. Co takový "sémantik bez sémantiky" musí odmítnout, je možnost vyjádření ústředních myšlenek sémantiky v jazyce, a tudíž musí odmítnout jakoukoliv možnost racionálního teoretizování o sémantice. Sémantické ideje mohou být sděleny pouze neverbálně, ba dokonce nekonceptuálně. Opírají se o nevyjádřené a nevysvětlitelné předpojmové *Vorwissen*.

Jediný druh vědění o jazyce, který může být explicitně vyjádřen a systematicky rozvinut, se týká čistě formálních aspektů jazyka, "logické syntaxe jazyka". Tento důsledek univerzalistické teze plodí podivné spojení. Kupříkladu se ukazuje, že Carnapovo upřednostňování čistě formálního studia jazyka a Heideggerova úcta k *Vorwissen* a jiným *Vorgriffe* mají společnou nejzazší motivaci. Co tyto dva odlišuje, je rozdílné hodnocení relativní důležitosti oněch dvou aspektů jazyka. Pokud jde o jinou oblast vědy a badatelství, Chomského strategie v přístupu k sémantickým pojmům (jako koreference) - založená na jeho teorii nadřazení a vázání. (government and binding theory) - podle jejich čistě syntaktické manifestace je ve výrazně univerzalistickém duchu.

Další důsledky univerzalistické pozice jsou ještě nápadnější. Jednak je realistický metajazyk, v němž bychom mohli hovořit o našem vlastním pracovním jazyku, podle univerzalistů chimérou. Neboť vlastní *raison d'être* takového metajazyka má spočívat v tom, že metajazyk je pozicí, z níž můžeme hovořit o vztazích našeho běžného "objektového" jazyka k realitě.

Proto je pro univerzalistu celá teorie modelů anatóma. (To je mezi jiným konečným motivem Wittgensteinovy zášti vůči teorii množin.)

Z jiného ohledu vzato, univerzalista nemůže mluvit o pravdě jako o korespondenci. Skutečně mám podezření, že jistá verze univerzalistického předpokladu je v konečné analýze (logické i psychologické analýze) postranním motivem většiny z těch takzvaných teorií pravdy, které nepovažují pravdu za korespondenci mezi větami a fakty.

Několik terminologických poznámek může pomoci dále objasnit povahu kontrastu, o němž mluvím. Základní a zdaleka neuznaná povaha této distinkce se odráží v potížích s nalezením vhodných a zřejmých termínů pro ony dva rozdílné pohledy. Nejprve jsem zavedl termíny "jazyk jako kalkul" a "jazyk jako univerzální médium" jako generalizaci van Heijenoortových termínů "logika jako kalkul" a "logika jako jazyk", jichž užíval ve speciálním případě zmíněného kontrastu.⁸ Od té doby jsem si uvědomil, že tyto termíny, zvláště "jazyk jako kalkul", nejsou zřejmé a dokonce mohou být zavádějící. Analogie mezi jazykem a kalkulem je ve filosofii 20. století užívána ke zdůraznění tří rozdílných věcí. Jsou to: (1) onen údajně čistě formální charakter jazyka a jeho zákonů, (2) potřeba provádět při užívání jazyka (ve smyslu zavedení jazyka do užívání, nikoliv ve smyslu mluvení jazykem) skutečné manipulace podobné těm v kalkulu, (3) možnost *re*-interpretovat jazyk tak volně, jako interpretovat neinterpretovaný kalkul. Viděli jsme dříve, že důraz na (1) je charakteristický pro ty, kdo věří v univerzalitu jazyka, stejně jako pro zastánce pojetí "jazyka jako kalkulu". Ani toto, ani (2) není to, v čem spočívá Wittgensteinův důvod pro připodobnění jazyka ke kalkulu. To, co já zdůrazňuji při užívání technického termínu "jazyk jako kalkul", je prostě a výhradně smysl (3).

Proč přijali rozdílní filosofové univerzalistickou pozici? Na to je pravděpodobně tolik odpovědí, kolik je univerzalistických filosofů. Pro některé je to prostě předpoklad, často nepřiznaný předpoklad. Někteří filosofové, například Wittgenstein, věří v univerzalitu jazyka z hlubokého přesvědčení, avšak v různých stádiích své kariéry pro to uvedli dodatečné důvody. Tato víra je hluboce zakořeněna ve Wittgensteinově obecném přesvědčení, že sémantika je doslova nevyslovitelná. To bylo současně

založeno na fenomenologické povaze Wittgensteinových jednoduchých objektů, postulovaných v *Traktátu*. Jelikož jsou fenomenologické, mohou být téměř doslova ukázány. Avšak kvůli jejich roli jako základních objektů, z nichž je vystavěno všechno ostatní, nemohou být definovány nebo popsány v jazyce. Wittgensteinova raná distinkce mezi říkáním a ukazováním může být tedy poprávu chápána buď v metaforickém, anebo v téměř doslovném smyslu. Ve Wittgensteinově pozdější filosofii je nevyslovitelnost významů jednotlivých slov a pravidel, jež je řídí, částečně následkem zahrnutí toho, co děláme, do jazykového významu, a částečně (a šťastněji) následkem nadřazenosti celých jazykových her nad jejich pravidly.

Jeden konkrétní důvod pro přijetí univerzalistického pohledu a speciálně nevyslovitelnosti sémantiky je transcendentální nebo snad pragmatický. Tvrdí se, že lidské jednání obecněji zakládá významy světa našich pojmů. Z tohoto důvodu se má za to, že se nemůžeme odloučit od svých pojmů, neboť není možné, abychom ustali ve své pojmové praxi, aniž bychom ztratili své pojmy. Ale když pokračujeme v této činnosti, jež podle zmíněného pohledu zakládá veškeré "hlásání", to je veškeré užití jazyka, pak jsme zavázáni k pojmovému *status quo* a nemůžeme o něm mluvit ve svém jazyce, aniž bychom jej už předem přijali.

Tento druh důvodů pro nevyslovitelnost sémantiky však není přesvědčivý. Na první pohled neexistuje důvod, proč by pojmy, jež si potřebujeme osvojit, abychom mohli mluvit o svém jazyce, nemohly být též založeny na lidských činnostech. Tudíž pragmatikovo zdůvodnění nevyslovitelnosti našeho pojmového světa není platné. V některých důležitých případech lze dokonce tvrdit, že činnosti, na nichž jsou založeny ty nejdůležitější sémantické pojmy, jsou naprosto tytéž činnosti, které jsou obsaženy v té části jazyka, pro niž sémantiku vytváříme. Vskutku se ukazuje, že tytéž sémantické hry, které v mé herní sémantice dávají našim centrálním logickým pojmům jejich význam, mohou sloužit též jako základ pro vyjadřování o pravdivosti vět toho samého jazyka.

Jiný, poněkud odlišný soubor důvodů pro tezi o nevyslovitelnosti sémantiky je spojen s pojmem analýzy. Nedefinovatelnost a jiná nevyjádřitelnost našich pojmů opravdu znamená nedefinovatelnost nejzákladnějších symbolů našeho jazyka. Ty nemohou být definovány právě proto, že jejich definovatelnost by vyžadovala přístup k ještě základnějším symbolům. Pro myslitele tohoto druhu, zastupované částečně G.E. Moorem, je nevyslovitelnost významů založena na požadavku, že každá analýza musí někde skončit. O koncových bodech takové pojmové analýzy nemůžeme už nic říci, protože ty musíme *předpokládat*, aby náš jazyk v první řadě měl nějaký smysl.⁹

Tento druh motivace teze o nevyslovitelnosti nicméně spoléhá na postuláty sémantické kontextuální nezávislosti (kompozicionalita, atomičnost), které zdaleka nejsou samozřejmé a podle mého soudu jsou vposledku nepřijatelné. Tento soud bude podpořen mou ohlášenou prací s Gabrielem Sandu o takzvaném principu kompozicionality.

Tím zajímavým a hlubokým důvodem pro víru v univerzalitu jazyka a nevyslovitelnost sémantiky je přesvědčení, že tato nevyslovitelnost je hluboce zakořeněna v povaze našeho jazyka a konkrétněji v povaze základních pojmů, týkajících se jeho sémantiky, zejména nanejvýš důležitého pojmu pravdy. Co se jeho důležitosti týče, je vhodné poukázat na to, že pojem pravdy je obsažen v celém větném významu (propozičním významu), protože věta říká to, co říká, tím, že vyjadřuje, jak by svět vypadal, kdyby byla pravdivá (jak obzvlášť působivě ukázal Wittgenstein). Tato centrální úloha pojmu pravdy je, mezi jinými, důrazně prosazována Hilary Putnamem, který píše:

Antirealista může užívat pravdu intra-teoreticky ve smyslu "redundanční teorie", ale nemá pojmy pravdy a reference *extra-teoreticky*. Ale *extenze je vázána na pojem pravdy*. Extenze výrazu je právě to, o čem výraz *pravdivě vypovídá*... antirealista by měl odmítnout pojem extenze stejně jako odmítá pojem pravdy (v extra- teoretickém smyslu). [Kurzíva v originálu.]

Stojí tedy za to podívat se na zvláštní případ onoho zásadního kontrastu mezi univerzalitou jazyka a myšlenkou jazyka jako kalkulu. Našli jsme charakteristický problém, který může posloužit jako "rozhodující experiment" pro tento kontrast, anebo přinejmenším pro problém nevyslovitelnosti sémantiky. Jde o otázku definovatelnosti pravdy. Jedním důvodem, proč je tato otázka důležitá, je, že pojem pravdy je nejdůležitějším sémantickým vztahem, tj. vztahem mezi jazykem a světem. A důvod pro tento důvod není jen to, že pravdivost nebo nepravdivost věty je důležitá pro účely komunikace a jiné pragmatické účely. Jak jsme právě poznamenali, vztah pravdivé věty k faktu, který ji pravdivou činí, je zásadní pro význam věty. Věta znamená to, co znamená, tím, že vám říká, jak by vypadal svět, kdyby byla pravdivá.

Druhý důvod, proč stojí za to soustředit se na otázku nevyslovitelnosti pravdy, je, že o ní můžeme něco říci. Existují starší výsledky i senzační nové výsledky týkající se této otázky. Ve skutečnosti zde máme zajímavý příklad

toho, jak zdánlivě ryze technické výsledky mohou mít překvapivé důsledky pro základní předpoklady celých filosofických tradic.

Když se teď podíváme na současnou filosofii nebo raději na filosofii dvacátého století z úhlu mého zásadního kontrastu, mnoho známých herců v dramatu filosofie (jež se Rorty pokouší proměnit v komedii mravů) se najednou objeví v nových rolích. Především, pokud jde o analytickou filosofii, se ukazuje, že rané dějiny současné logické teorie byly ovládnuty, ne-li terorizovány univerzalistickou tradicí. Tato tradice zahrnuje ve výrazně odlišných variantách mezi jinými též Gottloba Fregu, raného a středního Bertranda Russella, Ludwiga Wittgensteina po celou jeho kariéru, Vídeňský kruh během jeho fáze "formálního módu řeči", W.V.Quinea a Alonzo Churcha.

Mnoho výmluvných známek svědčí o obrovské síle univerzalistické tradice v logické teorii. Mezi jinými je to podcenění nebo dokonce opominutí práce logiků náležejících k jiným tradicím, jako je například Charles S. Peirce, téměř úplné neporozumění, na něž narazily rané ideje Davida Hilberta o teorii modelů, Gödelův paranoický strach z toho, že by byl nepochopen, kdyby své výsledky o neúplnosti formuloval jako výsledky týkající se nedefinovatelosti aritmetické pravdy (což mělo za následek to, že je formuloval jako teorémy o deduktivní neúplnosti), a naprostá absence článků o teorii modelů mezi stovkami těch, jejichž autorem je Quine. Na úrovni větších objevů se hegemonie univerzalistické tradice ukazuje v poměrně opožděném rozvoji teorie modelů jako hlavní technické disciplíny v matematické logice a v opožděném rozvoji seriózní teorie modelů pro modální a intenzionální logiky.

Jako obvykle je jedním z nejlepších znamení univerzalistické pozice postoj různých myslitelů k otázce pojmu pravdy.

Zpočátku jsem neočekával, že by se tento kontrast měl nějak nápadně projevit také na straně neanalytické filosofie. V tomto ohledu otevřela práce Martina Kuscheho velmi zajímavé perspektivy.¹⁰ Ukázal mezi jiným, že kontrast mezi jazykem jako kalkulem a jazykem jako univerzálním médiem vyznačuje zásadní předěl mezi filosofií Husserlovou a filosofií Heideggerovou. Není *prima facie* zřejmé, v čem tento kontrast doopravdy spočívá. Je svůdné myslet si, jak napsal raný komentátor o *Sein und Zeit*, že to, co tam člověk nachází, je jen Husserlova filosofie vyjádřená v jiném žargonu, kde *Dasein* odpovídá transcendentálnímu *ego* atd., avšak bez onoho hlubšího odůvodnění, které se pokoušel podat Husserl.¹¹ Přestože tento soud učinil sám Husserl (v poznámkách na okraji stránek Heideggerovy knihy), musíme zdvořile nesouhlasit. Tím rozhodujícím novým (nebo ani ne tak novým) prvkem, který Husserlovi u Heideggera unikl, je právě předpoklad

univerzality našeho jazyka nebo možná nadřazenosti pojmového systému, který je jazykem kodifikován. Předpoklad o nevyslovitelnosti je právě tím, proč Heidegger nemohl dát svým myšlenkám zmíněný "hlubší základ", jenž by rád viděl Husserl. Při vyjádření této myšlenky se snad mohou omezit na minimum vzhledem k vynikajícímu výkladu právě tohoto bodu ve znamenité knize Martina Kuscheho o kontrastu mezi kalkulem a univerzalitou v kontinentální filosofii.

Asi nejnázornějším důkazem Heideggerova přijetí univerzalizmu je způsob, jakým se sám vyjadřuje. O Heideggerově jazyce se v anglo-americké literatuře někdy hovoří jako o typickém německém metafyzickém žargonu. Je pravděpodobnější, že opak je pravdou. Heideggerův jazyk byl vykalkulován, aby svrhl a nahradil tradiční německý metafyzický i jinak filosofický styl. V jistém hlubokém smyslu nejsou Heideggerovy skutečné či domnělé nejasnosti pózou. Ve světle sebe samého se doslova pokouší vyslovit nevyslovitelné. Tudíž nemůže říci, co míní. To, co chce sdělit, musí vyslovit nepřímou a musí šokovat své čtenáře, aby si uvědomili, že to je to, co dělá. K tomu je jeho hra s určitými slovy zamýšlena. Stejně jako Frege při budování svého formálního jazyka musí Heidegger nicméně spoléhat na předporozumění, jehož existence se předpokládá. Toto Heidegger fakticky dělá a dokonce rozlišuje mezi různými prvky či druhy předporozumění, jako je například rozlišení mezi *Vorsicht* (před-vídání), *Vorgriff* (před-pojetí) a *Vorhabe* (před-se-vzetí).¹² Heidegger stejně jako před ním Wittgenstein si uvědomuje, že když se pokouší vyslovit nevyslovitelné, jednou z mála otevřených možností je pronášet tautologie - a tím překvapovat své obecnstvo až k bodu, kdy si uvědomí, co se děje. Přesně tohle Heidegger dělá. Často vyjadřuje své myšlenky tím, že užívá vyložené tautologie, například "Die Sprache spricht", a zvětšuje účinek tím, že zavádí umělé tautologie a pouze k tomu účelu razí nová slova, jako například v "Die Welt weltet" a "Das Nichts nichtet". Na takových Heideggerových výrazech není zajímavé to, že obsahují neologismy nebo to, že jsou gramaticky nesprávné, ale to, že jsou tautologie. Wittgenstein v *Traktátu* řekl, že všechny logické pravdy jsou tautologie. V ne nepodobném smyslu jsou všechny heideggerovské pravdy tautologie. A říkat tohle neznamená *per se* mít v úmyslu očernit Heideggera nebo očernit logiku.

Heideggerovo vlastní tvrzení týkající se toho, co může a co nemůže být v jazyce vyjádřeno, však musíme brát s rezervou, neboť on sám občas zahrnuje do jazyka mnohem více, než zde činím já nebo někdo jako Wittgenstein. To, co se v jazyce připouští, pak obsahuje i věci, které ve

Wittgensteinově terminologii mohou být pouze ukázány, nikoliv řečeny. "Das Nichts nichtet" může být částí jazyka v tomto heideggerovském smyslu, ale nemůže být částí žádného jazyka ve smyslu mé formulace teze o nevyslovitelnosti. Je poučné všimnout si, že také pro Wittgensteina může být takového "ukázání" někdy dosaženo prostřednictvím jazyka. To je vskutku funkcí tautologií:

To, že věty logiky jsou tautologie, *ukazuje* formální - logické - vlastnosti jazyka a světa. (*Tractatus* 6.12)

Jedním z nejnápadnějších znaků Heideggerovy vazby na univerzalistickou pozici je jeho nakládání s pojmem pravdy, nebo spíše jeho užívání pojmu pravdy. Pro Heideggera je pravda odkrytostí, což je význam, jenž se Heidegger snažil zpětně vložit do řeckého slova pro pravdu - *alétheia*.

Zde je opět důležité odlišit povrchnější rysy toho, co Heidegger dělá, od těch, které ukazují hluboké zakořenění jeho názorů v univerzalistickém pojetí jazyka a zvláště v tezi o nevyslovitelnosti významů a pojmů. Na Heideggerových myšlenkách například není zajímavé jen to, že odmítá pravdu jako korespondenci. O známé Tugendhatově knize¹³ na toto téma píše Kusch (op.cit., s.189)

Tugendhatova analýza je samozřejmě správná v tom smyslu, že Heidegger se zde skutečně vzdává korespondenční teorie pravdy. Podstatné však není ani tak to, že to dělá, jako to, *proč* to musí udělat. Heideggerova nespokojenost s Tugendhatovou knihou se projevila právě v tomto ohledu. (von Herrmann, osobní rozhovor)

Hlubší základy Heideggerových názorů leží jinde.

Heidegger tvrdí, že pravda jako odkrytost má základ v *jevu*, jenž nazývá "bytí-ve-světě", jinak též *jevu*, že "*Dasein je 'v pravdě'*". Při jiné příležitosti píše, že když chceme mluvit o pravdě jako relaci, měli bychom říci, že je to relace "*Dasein jako Dasein k jeho světu*". (Kusch, loc.cit.)

Tato idea "bytí-ve-světě" je úzce spojena s představou jediného světa a s nevyslovitelností našeho pojmového světa.

... Heidegger nám připomíná, že pokud je *Dasein* Bytí-ve-světě, kde svět je univerzálním médiem významu, je svět pro *Dasein* odkryt. ... Pokud *Dasein* žije ve *svém* světě, je tento svět již světem interpretovaným, světem implicitně identifikovaným, světem, jehož si je *Dasein* vědom a s nímž je obeznámen.

... *Dasein* je "vržen" do tohoto světa v tom smyslu, že *Dasein* "vždy už" žije v nějakém již interpretovaném světě. ... *Dasein* nemůže vystoupit z této interpretace a tento interpretovaný svět nemůže být porovnáván se 'skutečným' světem. (Kusch, op.cit., ss.189-190.)

Nejdůležitější aspekt Heideggerova přijetí univerzalistické pozice se bezsporně týká jeho filosofické metody. Pohlížel na svět jako na text, který má být interpretován. To je v souladu s Heideggerovou celkovou vizí světa jako konstituovaného *Dasein*, jenž tudíž může svět užívat jako by kódoval tajemství své vlastní povahy. Hermeneutickým úkolem je však úkol porozumět významům. Podle univerzalistické teze tento úkol tedy spadá pod nevyslovitelnost významů. Hermeneutické porozumění je tak úkolem, který nemůže být vykonán pomocí běžného racionálního užití jazyka a jeho výsledky nemohou být kodifikovány v běžném jazyce. Vyžaduje vlastní techniku. Bez předpokladu o nevyslovitelnosti by nebylo důvodu, proč bychom se významem nemohli zabývat prostřednictvím našeho běžného uvažování a argumentace, včetně argumentace logické a vědecké. A obráceně, bez univerzalistického předpokladu by Heideggerovo vlastní zkoumání toho, jak *Dasein* konstituuje svět, muselo být racionalizováno zpět do husserlovské analýzy konstitute světa transcendentálním *egem* nebo možná do nějakého fenomenologického či analytického podniku jiného druhu. V dostatečně dlouhé perspektivě byly *Philosophie der symbolischen Formen* Ernsta Cassirera a *Der logische Aufbau der Welt* Rudolfa Carnapa nejen téměř dokonalými současníky Heideggerova *Sein und Zeit*. Byly též jeho alternativami, které ukázaly, jak bychom snad mohli chtít vykonat stejnou práci jako Heidegger ve své knize, kdybychom nevěřili v univerzalitu jazyka.

Něco z toho, co říká Heidegger, když motivuje a vysvětluje svou pozici, je poměrně povrchní v tom, že je to slučitelné s naprosto odlišnými hledisky, dokonce i s představou jazyka jako kalkulu. Mezi tato tvrzení patří notoricky známý hermeneutický kruh a potřeba předporozumění v hermeneutickém podniku. Není těžké najít jejich protějšky v nejtřízlivějším vědeckém teoretizování. Přesto jsou zde interpretačně, neřku-li hermeneuticky významné, protože je Heidegger očividně považuje za vodu na svůj hermeneutický mlýn.

Ani některé další Heideggerovy poznámky se nedotýkají podstaty věci. Připisuje třeba velkou roli lidskému jednání ve významu a významech. To není nic jiného, než pragmatická motivace univerzalistické pozice, o níž jsme mluvili výše a která byla shledána poměrně povrchní a nepřesvědčivou.

Pro nás je hodnota těchto Heideggerových názorů pouze historická: jsou symptomem přítomnosti univerzalistického syndromu u Heideggera.

Ve světle toho, co bylo řečeno, není přehnané tvrzení, že Heideggerova hermeneutická metoda stojí a padá s tezí o nevyslovitelnosti pojmových pravd. Podle Heideggerových vlastních názorů - nebo bych měl říci podle jeho vlastních *Götterdämmerung*? - není ani nespravedlivé považovat definovatelnost pravdy za test životnosti hermeneutického přístupu. Jestliže mohu říci, co to znamená, že věta je pravdivá, mohu říci, co věta znamená. A jestliže to mohu říci ve svém vlastním střízlivém jazyce, mohu se obejít beze všech speciálních technik hermeneutického diskursu a celého speciálního hermeneutického žargonu.

Mnohé z toho, co bylo právě řečeno o Heideggerovi, může být řečeno také o jeho následovnicích, včetně těch poměrně vzdálených - filosofů, kteří se jím inspirovali, ale nenásledují jej. Teď například vidíme, jaký je hlubší základ dekonstruktivistického dogmatu o nevrátivosti dekonstrukce či spíše o nemožnosti toho, aby byla dekonstrukce následována rekonstrukcí. Toto údajně hlubší založení spočívá v nevyslovitelnosti výsledků dekonstrukce.

Důvody Derridova užívání podivný žargon jsou (jak doufám v jeho vlastním zájmu) stejné jako Heideggerovy. Nebo vyjádřeno opatrněji, za nejhovivavější a historicky nejpříjemnější vysvětlení jeho zjevné idiosynkracie můžeme považovat to, že se zde nechává vést Heideggerem. Osud Derridovy metodologie tak je, stejně jako v případě Heideggera, pevně svázan s hodnocením celé univerzalistické pozice. A prubiřským kamenem takového hodnocení je problém pravdy.

Tento problém je obzvláště poučný, protože k němu můžeme přistoupit z hlediska nejmodernějších analytických technik. Na první pohled by se nemuselo zdát nutné uchylovat se zde k nějakým novotám, neboť daleko starší výsledky údajně uzavřely toto téma jednou provždy.

Na počátku třicátých let publikovat Alfred Tarski výsledky svých fundamentálních výzkumů pojmu pravdy v monografii *Der Wahrheitsbegriff in den formalisierten Sprachen*.¹⁴ Většina současných čtenářů, včetně kritiků jako John Etchemendy, má sklon číst Tarského způsobem, který je hluboce cizí způsobu Tarského myšlení v té době. Nejde jen o to, že Tarského průprava byla daleko více filosofická, než si pozdější čtenáři někdy uvědomují. Tarského předpoklady, týkající se jazyka jako celku - jazyka matematiky i toho, co Tarski nazýval "hovorovým jazykem" - nejsou zřejmě a zasloužily by bližší zkoumání.

Ve své průkopnické práci uvažuje Tarski v prvé řadě explicitně formulované formální jazyky. Základem obrovského dopadu Tarského práce je to, že ukázal, jak lze pojem pravdy explicitně definovat pro velkou (a zřejmě reprezentativní) třídu takových jazyků. To je významný filosofický výsledek, z jehož důvěrné znalosti se však, bohužel, začíná rodit opovržení. V dnešní době si vlastně množství filosofických veličin stýská, že Tarski definoval pouze jakousi abstraktní relaci mezi jazykem a světem, která nemá žádný vztah k tomu, jak ve skutečnosti verifikujeme a falzifikujeme věty. Tento údajný nedostatek v Tarského pojetí může být napraven a každopádně není podstatný vzhledem k účelu, který zde sleduji.

Mohlo by se zdát, že tím, jak nám Tarski ukázal, jak definovat pravdu, i když pouze lokálně, pomohl teoretikům jazyka jako kalkulu - přinejmenším metodologicky. Ale hlavní filosofický dopad Tarského díla je jiného druhu. Tarski ukázal, že na základě určitých předpokladů může být podána definice pravdy pro nějaký formální jazyk pouze v silnějším metajazyce. Zdá se, že tento výsledek vede k dokonalému ospravedlnění univerzalistické pozice v klíčovém modelovém případě pravdy. Při aplikaci na náš běžný jazyk - Tarského "hovorový jazyk" - tento výsledek totiž implikuje, že pokud tento jazyk splňuje předpoklady Tarského teorému, pak pojem pravdy pro tento jazyk může být definován pouze v silnějším metajazyce. Ale žádný metajazyk silnější než náš běžný jazyk není. Tudiž v případě, který je opravdu filosoficky významný, není definice pravdy možná. V tomto smyslu je pravda doslova nevyslovitelná a univerzalisté zvítězili.

Slabinu zde samozřejmě představuje to, zda hovorový jazyk splňuje předpoklady Tarského teorému o nemožnosti [definovat pravdu v objektovém jazyce samotném - *pozn.překl.*]. Zdá se, že Tarski si tento problém jasně uvědomoval. Skutečné důvody, které uvádí proti definici pravdy pro hovorový jazyk, se *de facto* opírají spíše o otevřenost a nepravidelnost přirozených jazyků, než o jeho vlastní teorém. Tato údajná nepravidelnost byla od té doby do značné míry vyvrácena logiky a lingvisty, jako je Chomsky nebo Tarského oblíbený student Richard Montague. Mám podezření, že hlavní údajná nepravidelnost, kterou měl Tarski na mysli, spočívala v selhání formálního principu Tarského definice pravdy, tj. selhání principu, který lingvisté znají jako princip kompozicionality a někteří filosofové jako Fregeho princip, ale jehož skutečným obsahem je sémantická nezávislost. Při jiných příležitostech jsem argumentoval, že předpoklad takovéto sémantické nezávislosti v sémantice přirozených jazyků je zcela nerealistický.

Ačkoliv údajný filosofický dopad Tarského výsledků nebyl ustanoven nade vší pochybnost, drtivá většina filosofů je zjevně považuje za definitivní

uzavření otázky definovatelnosti pravdy. Například v nedávné diskusi o vzestupu a pádu původního Carnapova projektu v teorii jazyka, který vedl ke knize *The Logical Syntax of Language*, je pro dostatečně bohaté jazyky nedefinovatelnost pravdy (a/nebo analyticity) v těchto jazycích samotných považována za samozřejmou.¹⁵

Širší filosofická komunita tedy přijala nevyslovitelnost pravdy pro filosoficky významné jazyky jako zavedený výsledek. To silně podpořilo univerzalistickou pozici v obecné filosofii jazyka a ve filosofii obecně.

V širší historické perspektivě je Tarského výsledek pouze jedním z několika negativních výsledků, kterých bylo dosaženo zhruba ve stejné době a které jsou dohromady považovány za výsledky, jež ukazují závažná omezení logických, matematických a dalších racionálních přístupů k základům logiky, matematiky a vědy. Tyto výsledky zahrnují též Gödelův teorém o neúplnosti (který je ve skutečnosti blíže příbuzný výsledkům Tarského) a Heisenbergův objev relace neurčitosti v kvantové fyzice.

Nyní však přichází hlavní novinka, o níž referuji v tomto článku. Navzdory obecné víře neuzavírá Tarského negativní výsledek (ačkoliv je samozřejmě správný) zmíněný problém. Abych ozřejmil tuto myšlenku, nemusím provést nic více a nic méně než jakousi dekonstrukci celé naší koncepce logiky nebo přesněji toho, co je jádrem logiky. Když tuto otázku položíme logikům a filosofům, obrovská většina z nich řekne, že pravá elementární logika je to, co je pod rozličnými jmény známo jako teorie kvantifikace. (nižší) predikátový počet nebo logika prvního řádu. Když jsem jednou sdělil jednomu kolegovi, že se chystám kritizovat status této logiky jako kodifikace pravé logiky našeho přirozeného jazyka, jako pravé *Sprachlogik*, pohlédl na mě s předstíranou hrůzou a řekl: "Ve filosofii už není nic svatého!". Logika prvního řádu je to, co vás všechny učili v kursech elementární logiky. Je to jádro logiky Fregeho a Russella. A přesto existuje pohled, z něhož se tato tradiční logika jeví jako o něco málo více, než výsledek závažné Fregeho chyby. Oprava této chyby navíc vede ke zcela jinému pohledu na povahu logiky, než jakou se zdá ukazovat logika prvního řádu.

Velmi stručně řečeno, situace vypadá následovně:¹⁶ logika prvního řádu je obvykle považována za logiku kvantifikátorů. Tohle je však jen poloviční pravda. Logika prvního řádu není logikou kvantifikátorů uvažovaných jednotlivě. Je to logika *závislých* kvantifikátorů. Tyto závislé kvantifikátory jsou ilustrovány větami jako

(*) $(\forall x)(\exists y)S[x,y]$

kde hodnota proměnné y , která přispívá k pravdivostní hodnotě věty, závisí na hodnotě x . Fregeho omyl vyvěrá z jeho interpretace kvantifikátorů jako predikátů vyššího řádu. Taková interpretace nemůže sémanticky vystihnout větu jako (*). Všeobecné opominutí ideje závislosti kvantifikátorů navíc přivedlo Fregeho k specifickému omylu. Ve formulaci svých formačních pravidel Frege svévolně vyloučil (aniž by si, samozřejmě, uvědomoval, co dělá) určitá dokonale přijatelná (interpretovatelná) schémata závislosti a nezávislosti kvantifikátorů. Nejjednodušší neredukovatelný prefix kvantifikátorů, který Frege bezděčně vyloučil, je Henkinův kvantifikátor, který lze reprezentovat jako větu

(**) $(\forall x)(\exists y) \setminus$
 $S[x,y,z,u].$
 $(\forall z)(\exists u) \setminus$

Pro vynětí kvantifikátoru z dosahu jiného kvantifikátoru je nicméně pohodlnější užít notace se symbolem lomítka. Větu (**) pak například můžeme psát jako

(***) $(\forall x)(\forall z)(\exists y/\forall z)(\exists u/\forall x)S[x,y,z,u].$

Systematické užití této notace dává vzniknout tomu, co jsem nazval *independence-friendly* (IF) logika prvního řádu.¹⁷ To je ta pravá základní či elementární logika. Toto čestné místo je obvykle propůjčováno běžné logice prvního řádu. IF logika prvního řádu na něj však má větší nárok, neboť nezahrnuje žádné ideje, které by už nebyly předpokládány v běžné logice prvního řádu. Jediná zřejmá novinka, které musíme porozumět, abychom porozuměli IF logice prvního řádu, je idea nezávislosti kvantifikátorů. Ale rozumět nezávislosti je totéž jako rozumět závislosti, a to potřebujeme, abychom chápali běžnou logiku prvního řádu. Jak jsem jednou řekl, IF logika prvního řádu je opravdová mafiánská logika: je to logika, jejíž pochopení nemůžete odmítnout. Je to naše opravdově dekonstruovaná a rekonstruovaná základní logika.

Jedním z mnoha pozoruhodných rysů IF logiky prvního řádu je skutečnost, že když do takového jazyka zabudujeme jisté prostředky, jak hovořit o syntaxi tohoto jazyka v něm samotném, tak můžeme též podat úplnou

definici pravdy pro tento jazyk v něm samotném.¹⁸ Tento výsledek najednou ukazuje celou problematiku definovatelnosti pravdy v novém světle. Mezi jiným zbavuje Tarského teorém o nedefinovatelnosti pravdy jeho filosofického významu. Ukazuje, že předpoklady Tarského teorému jsou natolik omezující, že se tento teorém netýká dokonce ani těch nejzákladnějších logických jazyků, které si dokážeme představit.

Definovatelnost pravdy v IF jazycích prvního řádu nemůžeme odbýt tím, že se týká pouze určitých umělých formálních jazyků. Jednak je IF logika prvního řádu, jak bylo objasněno, základní elementární logikou z téhož důvodu, z jakého se toto obecně tvrdí o běžné logice prvního řádu. IF logika prvního řádu navíc vykazuje pozoruhodnou blízkost k obyčejnému jazyku v mnoha ohledech, v nichž tradiční logika prvního řádu takovou blízkost nevykazuje. To se zvláště týká chování negace v přirozeném jazyce. IF logiky prvního řádu jsou též pozoruhodně důmyslné například v tom, že umožňují vlastními prostředky vyjádřit většinu matematických teorií. Analýza toho, co je charakteristické pro mou definici pravdy, navíc ukazuje, v čem jsou mylné Tarského neformální důvody pro přesvědčení, že pravda nemůže být definována pro jazyk, jenž Tarski nazývá "hovorovým". Můj výsledek o definovatelnosti pravdy (dosažený společně s Gabrielem Sandu) tudíž musí být chápán v jeho metafyzickém smyslu.

A konečně, vzhledem k exemplární roli problému pravdy je tento výsledek velmi krutou ranou pro celou hermeneutickou metodologii. Jde-li o *knock down* úder, to se teprve uvidí, ačkoliv podle mého se velmi brzy dostaneme k závěru odpočítávání. Musíme si však uvědomit, že toto odmítnutí hermeneutické metodologie nemá vliv na problémy hermeneutické filosofie či dokonce na konkrétní názory hermeneutických filosofů, pokud se nedrží své hermeneutické metodologie.

I s těmito výhradami však můj výsledek z praktického hlediska představuje konec všech nároků univerzalistů na postižení logiky našeho skutečného jazyka. Naopak, definovatelnost pravdy v IF jazycích prvního řádu je v důsledku důkazem toho, že teze o nevyslovitelnosti je nepravdivá a že můžeme hovořit o sémantice nějakého jazyka v tomto jazyce samotném. To zase znamená, že se můžeme obejít bez jakékoliv specificky hermeneutické metodologie společně se všemi doktrínami závislými na této metodologii, například pojetí pravdy jako odkrytosti. Nechávám na svých posluchačích, aby sami vyjádřili, jaký celkový dopad na současnou filosofii může takový výsledek mít.

Stejná metodologická kritika se týká též Derridy. Abych se vrátil k tématu, které jsem uvedl na začátku tohoto článku: opravdu nezbyvají žádné důvody, proč by dekonstrukce nemohla být provedena úplně normálními analytickými, historickými nebo dalšími výzkumnými metodami, není důvodu, proč by ke svému vyjádření měla vyžadovat speciální žargon, a už vůbec žádný důvod neexistuje pro to, aby nemohla být následována rekonstrukcí.

V případě Derridy jsou mé výsledky zvláště pikantní, neboť Derrida se při výkladu svých názorů sám odvolává na výsledky, jako je Tarského teorém. Jméno, které tak mnohmluvně připomíná, je jméno Gödelovo, a nikoliv Tarského, avšak to není z hlediska logické teorie rozhodující. Když tvrdí, že takzvané infrastruktury jsou nerozhodnutelné, zavádí výslovnou analogii s Gödelovým objevem nerozhodnutelných tvrzení. Jelikož Derrida ve svých formulacích hovoří o pravdivosti a nepravdivosti, a ne o dokazatelnosti a nedokazatelnosti, měl se vlastně odkazovat na Tarského nedefinovatelnost aritmetické pravdy v jazyce aritmetiky, a ne na obvyklou formulaci Gödelova výsledku o nedokazatelnosti. To však nekazí Derridovu pointu (ani mou). Podle Derridy jsou infrastruktury úplně jako formální systémy u Gödela.¹⁹

Nerozhodnutelné tvrzení, jak ukázal Gödel v roce 1931, je tvrzení, které s ohledem na systém axiómů, který zachycuje mnohost, není ani analytické, ani není deduktivním důsledkem těchto axiómů, ani s nimi není ve sporu, a není vzhledem k nim ani pravdivé ani nepravdivé. *Tertium datur* bez syntézy.

Ale kdo výsledky Tarského a Gödela žije, také jimi umírá. Jednou a provždy jsem ukázal, že výsledky Tarského a Gödela nemají ty filosofické důsledky, které jsou jim obecně připisovány. Bližší analýza dané situace ve skutečnosti vede k závěrům, které jsou diametrálně odlišné od toho, co je obvykle považována za důsledek Tarského výsledků. Pokud jde o Gödelovy výsledky, pronikavější zkoumání odhaluje, že Gödel fakticky nedokázal neúplnost žádného systému axiómů v nejvýznamnějším smyslu úplnosti, totiž ve smyslu, který jsem nazval deskriptivní úplností.

Obecněji řečeno, mé úvahy přinesly sérii výsledků. Pravdou je nejenom to, že konkrétní odkazy na výsledky Tarského a Gödela jsou nicneřikající. Ale musí také být přehodnocen celý filosofický význam teorémů o neúplnosti a nedefinovatelnosti. Výsledky, jako jsou výsledky Tarského a Gödela, tvoří ve skutečnosti jádro každého racionálního základu teze o nevyslovitelnosti. Ukázal jsem však, že výsledky Tarského a Gödela prostě nemají ty negativní

filosofické důsledky, které se zprvu zdály mít a které jsou jim obvykle připisovány. Teze o nevyslovitelnosti je tudíž zralá k tomu, aby byla zavržena, a filosofické metodologie, které jsou na ni založeny, každopádně ztrácejí svůj *raison d'être*. K těmto metodologiím náležejí především metodologie hermeneutické a dekonstruktivistické. Nebo abych byl přesný, má kritika zasahuje pouze ty aspekty hermeneutického přístupu, které jsou závislé na údajné nevyslovitelnosti pojmových vhladů. Aspektů, které jsou pouze zvláštními případy určitých rysů racionální a dokonce vědecké metodologie obecně, se má kritika nedotýká. Kupříkladu není třeba interpretovat pravdu jako odkrytost, jak činí Heidegger, ale můžeme prokázat existenci jistého (ne nutně bludného) kruhu dokonce i ve střízlivém vědeckém zkoumání.

Mé výsledky musí být správně chápány také v dalších ohledech. Neříkám, že bychom měli být lhostejní vůči myšlenkám těch filosofů, kteří věří v nevyslovitelnost sémantických a pojmových skutečností, ani to, že tito filosofové neměli opravdový vhlad do podstaty věci. Ale tento vhlad musí být formulován ve stejných explicitních termínech, jako jsou formulovány vědecké pravdy, a obhajován (i vyvracen) obvyklými metodami racionálního myšlení a zkoumání, ať už analytickými, fenomenologickými či historickými. O pravdě a jiných pojmových otázkách hovoříme ve svém jazyce. A o čem můžeme hovořit, o tom musíme uvažovat logicky, vědecky a historicky.

Přeložil Petr Kolář

POZNÁMKY

¹ Anglický originál tohoto článku s názvem "Contemporary Philosophy and the Problem of Truth" byl publikován ve sborníku Simo Knuttila and Ilkka Niiniluoto (ed.), *Methods of Philosophy and the History of Philosophy*, vydaném jako Vol.61 (1996) řady *Acta Philosophica Fennica*. Český překlad byl původně publikován ve *Filosofickém časopise* č. 3, ročník 44/1996. V *Organonu F* je překlad publikován s laskavým svolením Jaakka Hintikky, redakce *Acta Philosophica Fennica* i redakce *Filosofického časopisu*. Český text je zde v původní podobě s několika drobnými opravami, ale bez dodatečných úprav, které v něm provedla redakce *Filosofického časopisu* a které jej vzdalují smyslu anglického originálu.

² A. O. Lovejoy, *The Great Chain of Being*, Harvard University Press, 1936.

³ V originále je vtípnější, leč nepřeložitelné "Lovejoyful" (pozn. překl.).

⁴ Srov. mou předsednickou řeč "Gaps in the Great Chain of Being", *Proceedings and Addresses of the American Philosophical Association*, vol. 49 (1975-76), ss. 22-38.

⁵ Srov. můj článek "Ludwig's Apple Tree" ve Friedrich Studtler (ed.), *Scientific Philosophy: Origins and Developments*, Kluwer Academic, Dordrecht, 1993, ss. 27-46.

⁶ Srov. R. C. Collingwood, *Essay on Metaphysics*, Clarendon Press, Oxford, 1939, zvláště kapitola 5.

⁷ Zde viz např. Jaakko Hintikka, "On the Development of Model-theoretical Viewpoint in Logical Theory" *Synthese* vol. 77 (1988), ss. 1-36; Merrill B. Hintikka a Jaakko Hintikka, *Investigating Wittgenstein*, Basil Blackwell, Oxford, 1986, kapitola 1.

⁸ Viz Jean van Heijenoort, "Logic as Calculus and Logic as Language", *Synthese* vol. 17 (1967), ss. 324-330.

⁹ Dlouho probíhající diskuse o takzvaném "paradoxu analýzy" poskytuje letmý pohled na tento druh důvodů pro tezi o nevýslovnosti.

¹⁰ Viz Martin Kusch, *Language as Calculus vs. Language as the Universal Medium: A Study of Husserl, Heidegger and Gadamer*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 1989.

¹¹ Zde viz Dagfinn Føllesdal, "Husserl and Heidegger on the Role of Actions in the Constitution of the World". In: Esa Saarinen et al., ed., *Essays in Honour of Jaakko Hintikka*, D. Reidel, Dordrecht, 1979, ss. 365-367, zvláště s. 369.

¹² Českou terminologii zde přejímám z chystaného vydání M. Heidegger, *Bytí a čas* (přel. I. Chvatík a P. Kouba, Oikúmené, Praha 1996) - pozn. překl.

¹³ Ernst Tugendhat, *Der Wahrheitsbegriff bei Husserl und Heidegger*, deGruyter, Berlin, 1967.

¹⁴ Alfred Tarski, "Der Wahrheitsbegriff in den formalisierten Sprachen", *Studia Philosophica* vol. 1 (1935), ss. 261-405.

¹⁵ Zde viz např. Michael Friedman, "Logical Truth and Analyticity in Carnap's *Logical Syntax of Language*", ve W. Aspray a P. Kitcher (editoři), *History and Philosophy of Modern Mathematics* (Minnesota Studies in the Philosophy of Science XI), University of Minnesota Press, Minneapolis, 1988, ss. 82-94. Srov. též Jaakko Hintikka, "Carnap's Work in the Foundations of Logic and Mathematics in a Historical Perspective", *Synthese* 93 (1992), ss. 167-189.

¹⁶ Zde viz Jaakko Hintikka "What is Elementary Logic?", v Marx Wartofsky, editor, *Festschrift for Robert Cohen*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht (chystáno k publikaci).

¹⁷ Český "logika prvního řádu nakloněná nezávislosti" (pozn. překl.).

¹⁸ Zde viz Jaakko Hintikka, *Defining Truth, the Whole Truth and Nothing But the Truth*, Reports from the Department of Philosophy, University of Helsinki, 1991.

¹⁹ Jaques Derrida, *Dissemination*, přeložila Barbara Johnsonová, University of Chicago Press, 1981.